

Kur'an'da Ahlâk Esasları

Kur'an, diğerk bir çok konuda olduğu gibi, ahlak konularını da her hangi bir ahlak kitabı gibi sistematik olarak ele almamakla birlikte, eksiksiz bir ahlak sistemi oluşturacak zenginlikte nazari prensipler ve ameli kurallar getirmiştir.

Arapça bir kelime olan ahlakın konusunu insanın karakteri, iyi ve kötünün tespiti, iyiyi alıp kötünden kaçınma yolları, insanın yapması gereken vazifeler oluşturur. Ahlak sayesinde insan davranışlarındaki güzel ve çirkin olanı anlarken fazilet ve reziletleri de kavrar, ahlakî faziletlerle süslenme ve kötülüklerden yahut manevi hastalıklar(emradu'l-kalb) dan kurtulma yollarını öğrenir. Zaten ahlakın gayesi de budur.

Kur'an-ı Kerim'de iki yerde "hulk" kelimesi geçmektedir. Ayrıca pek çok ayette "amel" teriminin alanı ahlakî davranışları da içine alacak şekilde geniş tutulmuştur. Bunun yanında birr, takva, amel-i salih, istikamet, husün, hayr, ma'ruf gibi iyi ahlaklılık; ism, dalal, fahşa, münker, bağıy, seyyie, heva, fisk, fücür, zulm gibi kötü ahlaklılık ile ilgili anlam ifade eden birçok kavram vardır.

Kur'anda nazari ve ameli ahlakla ilgili çok zengin malzeme ve prensipler bulunmaktadır. Bunları şöyle maddeleştirmek mümkündür.

1. Kur'an'da ahlak, iman ve ibadetle iç içedir. Kur'an imanın yanı sıra ibadet etme ve güzel ahlaka sahip olma gereğine birçok ayetlerde işaret eder. Bu ayetlerden birisi şöyledir:

"Onlar büyük günahlardan ve çirkin işlerden kaçınırlar; kızdıkları zaman da onlar, affederler. Rab'lerinin çağrısına gelirler, namazı kılarlar. İşleri, aralarında danışma iledir. Kendilerine verdiğimiz rızıktan hayır için harcarlar. Bir zulüm ve saldırıya uğradıkları zaman kendilerini savunurlar. Kötülüğün cezası, yine onun gibi bir kötülüktür. Kim affeder, barışırsa onun mükafatı Allah'a aittir. Doğrusu o, zalimleri sevmez. Kim zulme uğradıktan sonra kendini savunursa onlar kınanmaz ve cezalandırılmazlar. Kınanan ve cezalandırılacak olanlar, insanlara zulmeden ve yeryüzünde haksız yere saldıranlardır. İşte böylelerine acı bir azap vardır. Fakat kim sabreder, affederse, şüphesiz bu çok önemli işlerdendir." (Şura, 42/37-43; ayrıca bkz. Mü'minun, 23/2-8)

Öyle anlaşılıyor ki, Kur'an'da ahlakî vazifelerle dini emirler bir arada zikredilmiştir. Hiçbir ahlakî emir yoktur ki, dini veya imani bir emir olmasın. Örneğin namaz, oruç, hac ve zekat nasıl bir dini vazife ise, sağlığı koruma, aileyi yaşatma, ve başkalarına yardım birer dini görevdir. İnsan öldürme, içki içme ve zina yapma nasıl birer kötülük ise, sağlığını korumama, gıybet, dedikodu, insanların ayıplarını araştırma da haramdır.

2. Kur'an-ı Kerim, insanın sorumluluğuna geniş yer vermiştir. Sorumluluk (mes'uliyet) insanın değerini ortaya koyan bir kavramdır. Sorumluluk ve sorumsuzluk, akıllı varlık olan insanla, akılsız varlıklar arasındaki farkı ortaya koymaktadır. Kur'an'ın emir ve nehiyelerinin insanı merkeze aldığı görülmektedir.

İnsan önce Allah'a karşı sorumludur. Bu sorumluluk gereği insan, Allah'a ve O'nun vahyettiği gerçeklere inanmak, ona şartsız olarak itaat etmek; O'nun kelamı, eserleri ve nimetleri üzerinde fikretmek, zikretmek ve şükretmek; O'nu her şeyden çok sevmek, O'na günlük ibadetini yapmak; O'na güvenmek, tevbe etmek ve rahmetinden ümit kesmemek zorundadır.

İnsan Allah'tan sonra Peygamberine, değerlerine, kendisine, ailesine, çevresine ve tüm insanlara karşı sorumludur. Ahlakî sorumluluğun en bariz ifadesini, "Oku kitabını, bugün nefsin sana hesap görücü olarak yeter... Hiçbir günahkar başkasının günah yükünü yüklenemez." (İsra, 17/14-15) ayetlerinde buluyoruz. Ayrıca her nefsin kendi hazırladığını bileceği, içlerinden hiç birinin bırakılmayacağı, davranışlarının her birinin tespit edilip yazılacağı, herkesin tek tek hesaba çekileceği; kulak, göz ve kalbin mesul tutulacağı, dünyada verilen nimetlerin hesabının sorulacağı belirtilerek, sorumluluk kesin çizgilerle pekiştirilmiştir. (Tekvir, 81/14; İnfitar, 82/5; Kehf, 18/47,49; Bakara, 2284; İsra, 17/36; Tekasür, 102/8)

Kur'an'da sorumluluk için hürriyete geniş yer verilmiştir. Nasihat ve öğütler verilmekle birlikte hürriyete müdahale edilmemiştir. Hürriyet içinde insan, ya nefsini temizleyip gerçek mutluluğa erecek ya da nefsini kötülükle karartıp ziyana uğrayacaktır. Bu yüzden sorumluluk-özgürlük ilişkisini ölçülü kuramayanlara şeytan "O halde kusuru bana yüklemeyin, kendinizi kınayın!" (Şems, 91/9-10; Müddessir, 74/38; İbrahim 14/22) diyecektir. Ahlaki sorumluluk şuuru devam ettikçe, ahlak devamlılık arzeder. "Bir millet kendilerinde bulunan (güzel meziyet)i değiştirmedikçe Allah onlara verdiği nimeti değiştirmez" (Enfal, 8/53) Böylece ilahi adalet, nimetin değiştirilmesi ile insani sorumluluk arasında doğrudan ilişki kurmuştur.

3. Kur'an, ahlakta mecburilik ve mutlaklığı birleştiren bir vazife ahlaki sunar.

Vazife gerekli ve zorunludur. (Hicr, 15/99) Yine vazife, genel, evrensel ve değişmez bir kaidedir. Bu umumiliği Kur'an'ın "Ey insanlar!" şeklindeki hitabından anlıyoruz. Onun emir ve nehiyleri her yerde bütün insanlar için aynıdır. Vazife yapılabilir türdendir. Zira Allah, kimseye gücünün üstünde bir şeyi yüklememiştir. Son olarak vazife mutlak, lizatihidir. Yani vazife, vazife olduğu için yapılır, menfaati veya hazları sağladığı için yapılmaz. Kur'an, vazifeye bu açıdan bakarak, görevlerini yapan insanların anlayışlarını kendi dillerinden şöyle nakleder: "Biz size ancak Allah rızası için yediriyoruz. Sizden ne bir karşılık ne de bir teşekkür istemeyiz." (Dehr, 76/9)

4. Kur'an ahlakında yükümlülük (mükellefiyet)ün zaruriliği işlenir. Kur'an'da bu durum, emir, kitabe ve fariza terimleriyle işlenir. Ameli ahlakta yükümlülük olmazsa, sorumluluk olmaz, sorumluluk ortadan kalkınca adaletin gerçekleşmesi mümkün olmaz. O zaman anarşi yaygınlaşır, düzen bozulur.

Kur'an, ahlaki yükümlülüğü açığa kavuşturmak için ahlaki hareketin iki düşmanını zikreder. Bunlar, düşünmeksizin nefsin isteklerine uyma ve körü körüne bağlılıktır. Bu sonuncuda aklın bütünüyle faaliyet dışı kaldığı ve bunun akıl almaz ölçüde bir şaşkınlık olduğu kaydedilmiştir. (Sad, 38/26; Zuhuf, 43/22-23, bakara, 2/170)

Kur'an, ahlaki yükümlülükleri koyarken işin yapılabilirliğine önem vermiş (Talak, 65/7; En'am, 6/52; Mü'minun, 23/62; Bakara, 2/286), kolaylık prensibi getirmiş (Bakara, 2/185; Hacc, 22/78; Nisa, 4/28), hayatın gerçeklerini gözetmiş (Müzzemmil, 73/2-4, 20; Enfal, 8/65-66; Fetih, 48/17; Nisa, 4/98, 101; Bakara, 2/185, 215, 235) ve tedrici olarak hayır yarışına zemin hazırlamıştır. (Bakara, 2/158, 184, 219, 237, 280; Furkan, 25/67; şura, 42/43)

5. Kur'an'da ahlaki yükümlülükler bazı yaptırım (müeyyide)lar ile takviye edilmiştir. Bunlar ahlaki, kanuni ve ilahi yaptırımlardır. Kişinin kendi nefsinde uyguladığı ahlaki yaptırımları tevbe, hatayı düzeltme ve kaza etme, günah ihtimali olan yollardan uzaklaşma şeklinde sayabiliriz. Kur'an, insanların can, mal ve namuslarının korunmasını, insanın şeref ve haysiyetine uygun bir sosyal düzenin kurulmasını ahlaki bir zaruret saymıştır. Uygulmasını istediği kaideler yerine getirilmediği zamanlarda had, tazir gibi kanuni yaptırımları uygulama yoluna gitmiştir. Kur'an, bu ceza uygulamalarıyla ahlaki hayat için en etkili yaptırımları getirerek, ahlakla hukuku birleştirmiştir. İlahi yaptırımlar ise, ahlaki ölçülere uyan yahut onları ihlal edenlerin dünyada ve öte dünyada (uhrevi) karşılaşacakları mükafat yahut cezayı içermektedir. Bu ilâhî yaptırım ahlaka, laik ahlakta bulunmayan bir kutsiyet ve derinlik kazandırır.

6. Kur'an'da, "hayır" ahlaki işlenir. O, bütünüyle hikmeti, rahmeti ve genel faydayı gözetmiştir. Böylece kötülük, fesat, bozulma ve nefsin hevasına uyma önlenilecektir. Gözetilen ilkeler yerine nefsin heva ve hevesleri seçilirse, yeryüzünün mutlaka bozulacağı belirtilmiştir. (Mü'minun, 23/71; A'raf, 7/33, 157; Kasas, 28/47)

Kur'an'da hayır, davranışların iç ve dış yönünü kapsayan, en güzel gayeleri içine alan anahtar kavramlardan biridir. Hayır, insanın Rabb'ına karşı ibadetinden, insanlarla olan ilişkilerine kadar her güzel tutum ve tavrı içeren kapsamlı bir kavramdır. Kur'an'da hayır, iman ve ibadet kavramlarıyla bir arada zikredilerek, hayır-ibadet ve hayır-iman ilişkisine geniş yer verilmiştir. Bu ilişki, ferdin ve toplumun bütün hayatını çevreleyen zengin bir içeriğe sahiptir. Kısacası hayır, Kur'an toplumunun yolu ve ölçüsüdür.

Müminle fasık, karanlıkla aydınlık, doğruyla eğri, cennetlikle cehennemlik bir olmadığı gibi hayırla şer de bir olamaz. Kur'an şerri, genel manada yasaklanan davranışlar olarak saymış, şirk koşma, nefse zulmetme, tembellik, tefrika, haksız yere yeme içme, kibir ve haset gibi hareketlerin hepsi şer kapsamına alınmıştır. Öyleyse bize düşen, Kur'an'ın hayır kapsamına aldığı güzellikleri yaşamak, şer olarak nitelediği kötü düşünce ve davranışlardan da kaçınmak olacak, Kur'an'ın hayır kapsamına aldığı güzellikleri yaşamak, şer olarak nitelediği kötü düşünce ve davranışlardan da kaçınmak olacaktır.

